

SAŽININGUMO PRINCIPAS SUTARČIŲ TEISĖJE

Doktorantas Rolandas Balčikonis

Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Civilinės ir komercinės teisės katedra
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 271 45 87
Elektroninis paštas ctk@ltu.lt

Pateikta 2003 m. kovo 14 d.

Parengta spausdinti 2003 m. rugpjūčio 19 d.

*Recenzavo Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Civilinės ir komercinės teisės katedros docentė dr. **Dangutė Ambrasienė** ir šio fakulteto Civilinio proceso katedros docentas dr. **Vigintas Višinskis***

S a n t r a u k a

Naujasis Lietuvos civilinis kodeksas civiliniuose teisiniuose santykiuose formaliai įtvirtino teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principus – vertinamąsias teisės normas, kurių tikslaus turinio iš jas nusakančių bendrinių žodžių nustatyti neįmanoma. Civilinio kodekso komentaro autoriai teisingumo ir protingumo principų turinį aiškina per sąžiningumo principą ir kartu nurodo, kad detalizuoti šiuos principus turi teismų praktika bei teisės doktrina.

Šiame straipsnyje nagrinėjamas sąžiningumo principo turinys sutarčių teisėje. Autorius analizuoja Lietuvos civilinio kodekso bei analogiškas užsienio valstybių (Vokietijos, Olandijos, JAV) teisės normas, jų taikymo praktiką. Autorius siūlo atskirti trečiojo asmens sąžiningumą nuo kontrahento sąžiningumo bei nurodo mechanizmą, kuris galėtų padėti kiekvienu konkrečiu atveju spręsti apie kontrahento sąžiningumą.

1. Įvadas

2001 m. liepos 1 d. įsigaliojęs naujasis Civilinis kodeksas (toliau – Kodeksas arba CK) daug kuo atnaujino civilinių teisių santykių reglamentavimą Lietuvos Respublikoje. Viena iš naujovių – formalus vertinamųjų teisės normų įtvirtinimas. Pavyzdžiui, vadovaujantis CK 1.5 straipsniu, „civilinių teisių santykių subjektai, įgyvendindami savo teises bei atlikdami pareigas, privalo veikti pagal *teisingumo, protingumo bei sąžiningumo reikalavimus*“ arba vadovautis vertinamosiomis teisės normomis. Vertinamoji teisės norma ypatinga tuo, kad tikslaus jos turinio iš ją išreiškiančių bendrinių žodžių nustatyti neįmanoma, kitaip tariant, šios rūšies normos turinys atsiskleidžia tik per jos dinamiką, t. y. kiekvienu konkrečiu atveju taikant ją faktinei situacijai. Civilinio kodekso komentare nurodoma, jog 1.5. įtvirtintų principų turinys nedetalizuotas sąmoningai, nes tai turėtų padaryti teismų praktika bei teisės doktrina. Vadinasi, abejonių nekyla, kad teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principai yra vertinamosios teisės normos. Remdamiesi tuo, kad CK komentaro autoriai teisingumo ir protingumo principų turinį aiškina per sąžiningumo principą, būtent šį principą reglamentuojančias teisės normas pasirinkome savo tyrimo objektu. Straipsnio tikslas – atskleisti sąžiningumo principo turinį sutarčių teisėje analizuojant analogiškas užsienio šalių teisės normas bei jų taikymo praktiką. Gautus rezultatus palyginsime su Lietuvos Aukščiausio Teismo praktika.

2. Vertinamosios teisės normos: pranašumai

ir trūkumai

Juridinės technikos požiūriu teisės doktrina išskiria atskirą teisės normų rūšį – bendrąsias normas (*general clauses*) [20, p. 12]. CK 1.5 straipsnio 1 dalyje ir 6.158 straipsnio 1 dalyje įtvirtintus „sąžiningumo“ reikalavimus galime laikyti tipiškais bendrųjų normų pavyzdžiais. Lietuvos teisės doktrinoje nėra specialaus visuotinai pripažinto lietuviško termino šiai normai apibūdinti, todėl siūlytume šias normas vadinti ne „bendrosiomis“ (vadovaujantis pažodiniu vertimu), bet „vertinamosiomis“, pabrėžiant didelę teismo reikšmę galutinai atskleidžiant šios normos turinį. Šias normas dar galėtume pavadinti „neužbaigtomis“, nes jos visuomet suponuoja būtiną sąsają su lanksčia papildomų ir ją užpildančių kitų socialinių normų sistema. M. P. Ellinghouse'as šias normas vadina *residual categories* (liekanos, nuosėdos) [12, p. 76] ir nurodo, kad jų paskirtis – apsaugoti bet kurią teisės sistemą nuo loginio uždarumo.

Vertinamosios normos turi ir šalininkų, ir priešininkų. Siekdami apibendrinti abiejų šalių argumentus taikysime struktūristų (*supporters of the structuralism*) [4, p. 69] dipolio analizės metodą, tai yra parodysime argumentų simetriją (pvz., taip/ne) ginčo klausimu.

Galimus atsakymus į pagrindinį probleminį klausimą išdėstėme toliau pateiktoje lentelėje [4, p. 69].

Išdėstyti argumentai akivaizdžiai rodo, jog reglamentuojant visuomeninius teisinius santykius yra pagrįstas pagrindas vertinamąsias teisės normas ir taikyti, ir jų atsisakyti. Manytume, kad Lietuvos įstatymų leidėjui rengiant naująjį Civilinį kodeksą ši diskusija dėl formalaus vertinamųjų normų pasirinkimo buvo žinoma, todėl jis sąmoningai apsisprendė tapti jų šalininku. Tokį sprendimą galėtume paaiškinti toliau išdėstytais motyvais.

Šiuolaikinė privatinė teisė vis dažniau atsisako individo asmeninių interesų gynimo vardan visuomenės arba vardan „civilinės apyvartos“. Individualizmas iškeičiamas į altruizmą [28, p. 32]. Analizuojant sąžiningumo principą sutarčių teisėje keliamas klausimas: koks atsakomybės laipsnis turi tekti kontrahentui už kitos šalies veiksmus? Individualizmo pagrindinės vertybės – asmens valios autonomija, pasitikėjimas tik savo paties jėgomis [8, p. 82]. Tik pats subjektas yra geriausias savo paties veiksmų teisėjas [28, p. 32]. Individualizmui geriausia visuomeninė santvarka yra ta, kurioje asmens laisvė yra maksimali, o ją riboja tik minimalūs apribojimai, neišvengiamai būtini individams išgyventi kartu. Manoma, jog būtent individualizmas yra kertinis privatinės teisės principas bei Vakarų Europos valstybių idealas [5, p. 107]. *Pacta sunt servanda, Arm's length, caviat emptor* doktrinos laikomos tipiniu individualizmo poveikio įrodymu [2, p. 68].

Visiškai priešingai nei individualizmas altruizmas pareigą kitam iškelia aukščiau subjekto asmeninių interesų [28, p. 1717]. Ši teorija asmens teisių ribojimą grindžia kitų asmenų teisių poreikiu. Ji atsirado dar šv. Augustino ir T. Akviniečio laikais ir atgimė XX amžiuje kaip neotomizmas bei prigimtinė teisė [40, p. 260]. *Rebus sic stantibus* ir sąžiningas įgijėjo institutai atsirado dėl altruizmo įtakos.

Individualizmą neigia ir šiuolaikinė socialinės gerovės doktrina, pabrėžianti kiekvieno subjekto pareigą prisidėti prie visos visuomeninės gerovės kėlimo, diegianti vadinamosios teisinės ir socialinės valstybės bei socialinės rinkos ekonomikos principus [1, p. 261].

Ar reguliuojant visuomeninius santykius turi būti taikomos vertinamosios normos?		
	NE, nes	TAIP, nes
I.	Reikia atskirti teisę nuo moralės.	Teisė pati saugo moralę. Būtent tokios normos įtvirtina sutartinį teisingumą ir bendrosios moralės normas teisėje. Teisė gina dorą bendradarbiavimą.
II.	Normos turinio tobulumas yra jos trūkumas. Tai tuščia sąvoka, kuri ne tik nereikalinga, bet netgi pavojinga teisės sistemai.	Normos turinio netobulumas yra jos pranašumas. Neįmanoma tiksliai numatyti ir aprašyti visų faktinių situacijų, bet ir negalima palikti spragų.
III.	<i>Pacta sunt servanda</i>	<i>Rebus sic stantibus</i>
IV.	Išlygtos ar suteiktos teisės yra laisvės garantas, todėl kiekvienas yra laisvas elgtis	Išlygtos ar suteiktos teisės yra saugumo garantas, todėl reikia siekti, kad kontrahentas gautų visus sutartus „vai-

	ties, kiek jo teisių neapriboja sutartinės pareigos.	sius“.
V.	Socialines normas reikia vienareikšmiškai atskirti nuo teisės normų. Teisės normos, o ne papročiai turi reglamentuoti sutartinius santykius, nes nuoroda į papročį sukelia daugiau neaiškumo, nei jį pašalina. Daugeliu atvejų vienareikšmiškai aiškaus papročio nustatyti neįmanoma.	Socialinių normų negalima atskirti nuo teisės normų, nes tik tokiu būdu gali būti įgyvendinami teisėti civilinės teisės subjektų lūkesčiai. Socialinės normos ir yra vertinamųjų normų turinys. Vertinamoji norma gina kontrahento sutartinius lūkesčius, nukreipdama tiek į dalykinius papročius, tiek į kitas socialines normas. Tai užtikrina lankstų naujos teisės normos prisitaikymą prie susidariusio socialinio „klimato“.
VI.	Neefektyvu, nes neleidžia tiksliai įvertinti situacijos ir tokiu būdu trukdo tiksliai suprasti jos reikalavimus. Tai savo ruožtu neskatina investicijų.	Efektyvu, nes nereikia gaišti laiko ilgims tyrinėjimams. Tai taip pat padeda taupyti sandorio sudarymo išlaidas.
VII.	Įgyvendinamas subjektyvus, bet ne objektyvus teisingumas. Tai sukelia neapibrėžtumą ir didina teismo diskrecijos reikšmę.	Įgyvendinamas individualizuotas teisingumas. Užtikrina lankstumą kovojant su „trumparegiškais“ įstatymais. Vertinamosios normos turinio neaiškumas palengva panaikinimas teismų praktika.
VIII.	Teisės sistemoje neturi būti teismo precedentų teisės, nes teismas negali kurti teisės ir tai prieštarauja kontinentinės teisės tradicijai.	Precedentų teisė yra būtina. Kontinentinėje teisėje teismų precedentai jau dabar egzistuoja kaip galimų argumentų konkrečioje byloje prezumpcija.
IX.	Teisės kūrimas <i>negali</i> būti deleguotas teismui, nes bus pažeistas valdžių padalijimo principas.	Teisės kūrimas <i>gali</i> būti deleguotas teismui, nes priimdamas vertinamąją normą įstatymų leidėjas delegavo savo kompetenciją teismui.
X.	Teismas teisę kurs, o ne aiškins.	Teismas aiškins teisę. Nors vertinamosios normos ir yra neaiškios savo turiniu, jos taikomos kaip pozityvioji teisė, todėl teismai teisės normas aiškina, o ne kuria.
XI.	„Strateginius“ sprendimus turi priimti įstatymų leidėjas. Įstatymo leidėjas, o ne teismas turi reaguoti į besikeičiančius visuomenės poreikius, priimdamas naujus įstatymus.	Teismas arčiau žmogaus. Teismai yra arčiau visuomenės ir jie kur kas lankstesni sprendami naujai kylančias problemas nei įstatymo leidėjas.

Oficialus principų pripažinimas reiškia ir tai, jog galutinai atsisakyta klasikinio pozityvistų požiūrio į teisę. Teisės norma nėra tik tai, kaip pasakytų J. Austinas, ką įsako įstatymų leidėjas, užtikrindamas įsakymo įvykdymą sankcija [3, p. 40]. Manytume, kad mūsų įstatymų leidėjas, remdamasis naujausiomis kodifikacijomis (Olandijos civilinis kodeksas, Kvebeko civilinis kodeksas), pritarė antipozityvistiniam R. Dworkino ir H. L. A. Harto požiūriui į teisę. Teisės norma išliks teisės norma, net jei ji nebus apsaugota sankcija (H. L. A. Hartas). Principai yra sudėtinė ir būtina kiekvienos teisės sistemos dalis, nes pati „teisės sistema yra nepajėgi sukurti išsamių taisyklių“ [11, p. 39]. Šią principų funkciją dar 1956 metais pastebėjo J. Esseras [14, p. 46]. Tiesa, anot H. L. A. Harto, teismas ginčą turi spręsti nesikreipdamas į moralės normas ir vadovaudamasis tik priimta socialine politika ir jos tikslais (H. L. A. Hartas). Vis dėlto manytume, jog geriausiai naujojo Civilinio kodekso dvasiai paaiškinti tiktų R. Dworkino požiūris į teisę: ji privalo būti paremta „prigimtaine teise, jei taip ją galima pavadinti, tačiau kitokios rūšies, nei ją supranta T. Akvinitis. Teisė yra **interpretacijos** rezultatas, kai sąžiningai „susumuojami“ (i) įstatymo tekstas, (ii) principai, ir (iii) numanomos teisės ir vertybės **konkrečioje** visuomenėje į suderintą ir moraliai priimtina visumą. Teismas negali laisvai, remdamasis tik savo nuožiūra argumentuoti moralės nuostatomis ar principais. Teisėjas gali motyvuoti tik tais principais ir vertybėmis, kuriuos galima rasti jo visuomenės teisės istorijoje ir tradicijoje“ [11, p. 69].

3. *Bona fides*, arba Romėnų teisės požiūris

3.1. *Exeptio doli*

Sąžiningumas, kaip teisės kategorija, pirmiausia atsirado Romėnų teisėje [44, p. 14] reglamentuojant stipuliacijas (žodines sutartis). Daugiausia jis buvo išreiškiamas žodžių junginiu *bona fides*. Pažodžiui iš lotynų kalbos išvertus *bona fides* reiškia „geru pasitikėjimu, nuoširdžiai, visai atvirai“ [39, p. 27]. *Processo per formulas* (1 sec. a.c.) [31, p. 174], arba formularinio proceso galiojimo laikotarpiu, teismai griežtai laikėsi principo *iudicia stricti iuris*. *Processo* procedūra buvo padalyta į dvi fazes *in iure* (magistrato akivaizdoje), ir *apud iudicem* (teisėjo akivaizdoje). Teisėjas, sprenddamas ginčą, privalėjo nepriekaištingai laikytis magistrato nurodytos formulės (*formula*). Tačiau atsakovas turėjo galimybę į teismo proceso *formula* įrašyti standartinę išlygą *exceptio doli* (kaltės (apgavystės) išimtis) [44, p. 25]. Išlyga skelbė, jog atsakovas gali būti pripažintas atsakingu už savo veiksmus ar neveikimą tik tuo atveju, jeigu ieškovas nieko **nesąžiningo** nepadarė [48]. Tokiu būdu *exceptio doli* virto instrumentu, leidžiančiu priimti ne formalų, bet iš tikrųjų teisingą sprendimą, kuomet atsakovo kaltė (*dolus*) nustatoma ne tik atsižvelgiant į pastarojo netinkamą elgesį, bet ir į galimus neteisingus ar nelygiaverčius ieškovo reikalavimo pateikimo padarinius. Taigi teisėjas, nepaisant *iudicia stricti iuris*¹, įgijo diskrecijos teisę spręsti, kas yra sąžininga ir protinga [49]. Tiesa, *exceptio doli* padėjo teisingiau reguliuoti tik *stipuliacijas*, nes reglamentuojant konsensualines sutartis *exceptio doli* išlyga buvo nebereikalinga. Šios rūšies sutartims taikomose *formulėse* (*formulae*) buvo įtvirtintas tiesioginis nurodymas teisėjui vadovautis *fide bona* [49]. Todėl tokius ieškinius imta vadinti *iudicium bona fides*, o *exceptio doli* taikymo praktiką absorbavo *bona fides* ieškiniai [44, p. 16].

Bona fides suteikė Romėnų teisei lankstumo ir praktinio patogumo. Pavyzdžiui, daugelis dabartinių civilinės teisės institutų atsirado būtent dėl *bona fides*: 1) *aedilician* priemonės imta taikyti ir civilinėje teisėje²; 2) susilpninamas *caveat emptor* (tesisaugo pirkėjas) principo taikymas; 3) leidžiama atsižvelgti į suklydimo ar grasinimo faktą, kai sprendžiamas sandorio galiojimo klausimas; 4) įskaitymas pripažįstamas prievolės pasibaigimo pagrindu ir iš atsakovo leidžiama priteisti tik susidariusį skirtumą; 5) taikoma atsakomybė ir už paslėptus daikto trūkumus [44; 49].

Vėliau, panaikinus *processo per formulas*, ***bona fides*** absorbavo dar platesnio turinio *aequitas* kategorija. Savo ruožtu *aequitas* principai buvo būdingi ir pirklių tarpusavio santykiams, todėl *bona fides* tapo vienu iš pagrindinių *lex mercatoria* principų [44, p. 36].

¹ Teisėjas privalėjo griežtai laikytis magistrato išdėstyto teisinio įpareigojimo ir priimti sprendimą nesistengdamas jo sušvelninti.

² Teisė reikalauti sumažinti jau nupirkto prekės kainą, kilusi iš *actio quanti minoris*, remiantis *Aediles ediktis*.

4. Sąžiningumo principas Vokietijoje

4.1. Civilinio kodekso normos

Vokietijos civilinis kodeksas oficialiai įtvirtina sąžiningumo principą *Bürgerliches Gesetzbuch* 157 ir 242 straipsniuose (toliau – Vokietijos civilinis kodeksas)¹. *Treu* pažodžiui išvertus reiškia ištikimybę, lojalumą, o *Glaube* – pasitikėjimą [25]. Vokietijos civilinio kodekso 157 ir 242 straipsniai nėra vienintelės vertinamosios normos. Jų randame ir Vokietijos civilinio kodekso 138, 826 bei kituose straipsniuose ir teisės aktuose.

Vertinamosios normos ir teismo diskrecijos teisės išplėtimas XIX a. Vokietijoje vyraujančiam formalizmui buvo nepriimtinos [40, p. 99]. Tačiau XX a. pradžioje, prasidėjus visuotinei industrializacijai ir urbanizacijai, paradigmos kaita įvyko ir teisininkų sąmonėje [23, p. 146]. Dedukcinį formalizmą pakeitė teisinis realizmas [40]. Geros moralės ir sąžiningumo reikalavimai į Vokietijos civilinį kodeksą buvo įtraukti dar 1896 m. [40, p. 468]². Vokietijos civilinio kodekso 242 straipsnis sulaukė pripažinimo apie 1920 m. [34, p. 39], kai būtent šia norma buvo pasinaudota kovojant su nominalizmu infliacijos krečiamoje Vokietijoje³. Kita vertus, remdamasis ta pačia norma Vokietijos teismas atėmė iš žydų darbininkų pensijas [34, p. 40]⁴.

4.2. Sąžiningumo principo funkcijos

Vokietijos civilinės teisės doktrina Vokietijos civilinio kodekso 242 straipsnyje analizę siūlo pradėti metodiškai atskiriant šios teisės normos atliekamas funkcijas nuo ja ginamų (saugomų) vertybių [41]. Taigi sąžiningumo principas (*Treu und Glauben*) atlieka šias funkcijas: 1) **sutartinės prievolės turinio papildymo** sukuriant **antraeiles (papildomas)** pareigas, arba *supplendi causa* (informuoti, dokumentuoti, kooperuotis, saugoti); 2) **sutartinių teisių įgyvendinimo vidinio apribojimo**, jei šios teisės panaudojamos neteisėtai⁵; 3) **teismo teisėkūros laisvės**, arba realaus teisingumo įgyvendinimo⁶.

Sąžiningumo principą naudojant sutarties turiniui papildyti antraeilėmis laikomos šios pareigos [21]:

- 1) pareiga užtikrinti sandorio sėkmę reikalaujant iš šalių kooperuotis ir susilaikyti nuo veiksmų, galinčių sužlugdyti sandorį⁷;
- 2) pareiga apsaugoti kontrahento teises ir teisėtus interesus¹;

¹ Vokietijos civilinio kodekso 242 straipsnis ir 157 straipsnis [24] atitinkamai skelbia, kad „skolininkas savo pareigas privalo vykdyti **sąžiningai** bei paisyti vyraujančių papročių“, ir „Sutartys turi būti aiškinamos sąžiningai bei paisant vyraujančių papročių“.

² Jau tada buvo suvoktas vertinamosios normos pavojus galimu piktnaudžiavimu teisėjo diskrecijos teise [32, p. 131]. Buvo nutarta pasikliauti Vokietijos teismo sąmoningumu. Vertinamosios normos turėjo padėti išspręsti naujas socialines problemas (padidėjusį darbuotojų išnaudojimą), kovoti su nauju ir nepažįstamu nesąžiningos konkurencijos reiškiniu, užkirsti galimybę apeiti įstatymo nuostatas [10, 2].

³ Vadovaudamiesi šiuo straipsniu Vokietijos teismai modifikuodavo pinigines prievolės dydį arba visiškai nutraukdavo sutartinius santykius. Kitaip tariant, teismas, nesulaukęs įstatymo leidėjo valios, pats *ex parte* ėmėsi įgyvendinti socialinį teisingumą *contra legem* [24]. Be jokios abejonės, nesąžininga leisti skolininkui grąžinti skolą nuvertėjusiais pinigais.

⁴ Tiesa, Vokietijos teisės doktrina aiškina, kad tai buvo padaryta remiantis ne tik Vokietijos civilinio kodekso 242 straipsniu, o sistemingai jį taikant su kitais teisės aktais, įtvirtinusiiais žydų diskriminaciją arba panaudojant šiuos aktus, kaip šaltinį nustatant tikrąjį Vokietijos civilinio kodekso 242 straipsnio turinį [34, p. 40].

⁵ *Venire contra factum proprium, nemo auditur turpitudinem suam allegaus* [veiksmai, prieštaraujantys elgesiui praityje; niekas negali turėti naudos iš savo neteisėtų veiksmų // the own faults cannot be alleged in own benefit], [A party cannot claim a performance which he will soon have to give back to the debtor (*dolo facit, qui petit, quid statim redditurus est*).]

⁶ Leidžia teismui kištis į sutartinius santykius ieškant tikrojo teisingumo.

⁷ Pavyzdžiui, siuvėjo, sudariusio bendradarbiavimo sutartį su mados dizaineriu, pareiga susilaikyti nuo dizainerio funkcijos dubliavimo ir pajamų nesidalijimo (nes siuvėjas tam tikrus modelius gali pasiūti ir be dizainerio pagalbos, arba žemės pardavėjo pareiga neprieštarauti jau sudarytos sutarties papildymui, jei papildymas yra būtinas norint pirkeiui gauti leidimą statyti žemės sklype namą).

3) pareiga informuoti kontrahentą apie pastarajam reikšmingas aplinkybes.

Sąžiningumo principą naudojant sutartinėms teisėms apriboti principo turinį geriausia išreiškia kitas principas – *venire contra factum proprium*, t. y. negalima elgtis priešingai savo paties anksčiau sukurtai praktikai. Ši sąžiningumo principo funkcija leido sukurti *teisių praradimo*² ir *išimtinio sutartinių teisių pripažinimo*³ doktrinas [44, 21]. Sąžiningumo principo ribojimo funkcija taikoma tokiais atvejais, kai kontrahentą kita šalis tyčia suklaidino arba tyčia nebuvo leista įgyvendinti sandorio formos reikalavimų [21].

Trečioji sąžiningumo principo funkcija lėmė „sandorio pagrindo“ doktrinos atsiradimą [2]. Ši doktrina leido teismui nesilaikant aiškios įstatymo raidės ir siekiant tikrojo teisingumo pakeisti sudarytos sutarties sąlygas ar apskritai nutraukti sutartį. Nors ši sąžiningumo principo funkcija labiausiai buvo išnaudota apie 1920 m., ji nebuvo pamiršta ir po 1990 metų (dėl Vokietijos susivienijimo atsiradusioms problemoms spręsti). Šiai funkcijai priskiriamas ir *rebus sic stantibus* doktrinos sukūrimas bei sutartinių gynybos priemonių pagrindų išplėtimas [44, 35]⁴.

4.3. Sąžiningumo principo vertybės

Iki šiol buvo pateiktos tik sąžiningumo principo atliekamos funkcijos nenustatant, kokių tikslu, ko siekiant jas reikia naudoti. Vokietijos teisės doktrina [41, 35] išskiria trijų lygmenų vertybes, kurios įkvepia „gyvybės“ sąžiningumo principui: (i) Konstitucija, (ii) Civilinis kodeksas bei kiti įstatymai ir (iii) visuomenės nuomonė. Aišku, svarbiausias šaltinis yra Vokietijos Konstitucija. Reaguojant į totalitarinį nacių režimą Vokietijos pagrindinis įstatymas buvo papildytas nuostatomis, įtvirtinančiomis žmogaus neliečiamybę ir asmeninę laisvę. Tačiau konstitucinės teisės saugo asmenį ne tik nuo valstybės veiksmų, bet ir asmenims palaikant santykius. Vokietijoje vyrauja ir horizontalaus tiesioginio poveikio doktrina [9], kurios esmė ta, jog teisės ir pareigos gali atsirasti ne tik tarp asmenų ir valstybės, bet ir tarp fizinių ar juridinių asmenų. Kitaip tariant, visos privatinės teisės normos turi būti aiškinamos laikantis pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių dvasios⁵.

¹ Pavyzdžiui, parduotuvės savininko pareiga užtikrinti patalpų, kuriose klientai lankosi, saugumą.

² Teisė prarandama, jei ji tam tikrą laiką nepadedama įgyvendinti ir skolininkas iš aplinkybių galėjo daryti pagrįstą išvadą, jog ir ateityje ši teisė nebus įgyvendinta).

³ Pavyzdžiui, kai pripažįstama sudaryta nekilojamojo turto pirkimo–pardavimo sutartis net ir nepaisant jos formos (notarinės) reikalavimų pažeidimo, bet atsižvelgiant į gyvybiškai svarbius padarinius, sutarties faktų pasiklojusiai šaliai).

⁴ Pavyzdžiui, Vokietijos civilinis kodeksas iki 2002 m. sausio 1 d. pakeitimų [iki tol gynybos priemonės priklausė nuo pažeidimo rūšies; po pakeitimų pažeidimų skirstymas tapo nebereikšmingas, nes buvo įtraukta bendra pareigos „breach of duty“ pažeidimo kategorija į Vokietijos civilinio kodekso 433 (1) straipsnį], leido nutraukti sutartį tik ir jei tik negalima prievolės įvykdyti [*Unmöglichkeit (impossibility)*] arba tam tikru būdu pažeidus sutartį [*positive Vertragsverletzung (positive breach of contract)*], arba esant tam tikroms sąlygoms pristačius nekokybiškas prekes [*Gewährleistung (obligee's rights in the event of defects)*]. Tačiau remiantis Vokietijos civilinio kodekso 242 straipsniu šis pagrindų sąrašas buvo išplėstas. Paradoksalu, bet, kaip nurodo Vokietijos teisės doktrina [35], beveik visą papildomų pagrindų sąrašą galima rasti UNIDROIT 7.3.1–7.3.4. Šis principas taip pat leido nutraukti ilgalaikę sutartį „esant svarbiai priežastčiai“ nesilaikant sutartyje nustatytų įspėjimo terminų (gyvenamųjų patalpų nuoma Vokietijos civilinio kodekso 554, paslaugų sutartis Vokietijos civilinio kodekso 626, partnerystės sutartys Vokietijos civilinio kodekso 723 str.) [44].

⁵ Vienas iš naujesnių horizontalaus Konstitucijos poveikio taikant sąžiningumo principą yra teismų sprendimai, kuomet teismas pripažino laidavimo (garantijos) sutartis negaliojančiomis, jei jas sudarė vienas iš sutuoktinių veikdamas išimtinai kito sutuoktinio interesais, jei jis neturėjo nei savarankiškų pajamų, nei turto. Teismas [21] sprendė, kad taikant civilinės teisės normas būtina atsižvelgti ir į silpnesnės šalies teisę turėti ekonominę laisvę ir pripažinti sutartis negaliojančiomis, kaip prieštaraujančiomis Vokietijos civilinio kodekso 242 straipsniui. Šalių derėjimosi galios lygybė laikoma sudėtine konstitucinės teisės į laisvę dalimi. Todėl sutartys, sudarytos šeimos narių, iš kurių vienas neturi nei turto, nei pajamų, pažeidžia sąžiningumo principą. Dėl konstitucinių teisių tiesioginio horizontalaus poveikio ir remiantis Vokietijos civilinio kodekso 242 straipsniu darbdavys ne tik negali klausytis darbuotojų pokalbių, (teisė į asmens neliečiamybę), bet negali net ir tartis su darbuotoju, kad sutarties pagrindu šis sutiktų šią savo teisę apriboti [2].

Antrame lygmenyje yra vertybės, įtvirtintos kituose teisės normų šaltiniuose, įskaitant Civilinį kodeksą. Vertybės gali būti nustatomos indukcijos būdu analizuojant įstatymo leidėjo jau išspręstas problemas¹.

Trečiame lygmenyje yra visuomeninė nuomonė arba visuomenės požiūris, tai yra tikėjimas, kad bet kuris protingas Vokietijos gyventojas manys tai esant sąžininga. Be abejo, rasti protingo žmogaus standartą nėra lengva ir dažniausiai jis yra tik asmeninė konkrečios bylos teisėjo nuomonė, pagrįsta jo asmeniniais doroviniais, religiniais ar politiniais įsitikinimais. Būtent ji ir prilyginama protingo žmogaus standartui. Tačiau tikrai nereikia pamiršti, jog vėliau dėl sprendimo galios kartais ir asmeninė teisėjo nuomonė gali virsti visuomenine [35].

4.4. Objektyvusis ir subjektyvusis sąžiningumas

Vokietijos civilinės teisės doktrina [44] sąžiningumą skirsto į **objektyvų** ir **subjektyvų**, bet šiomis kategorijomis atskirti vartoja skirtingas sąvokas – *Treu und Glauben* ir *guter Glaube*. Objektyvusis sąžiningumas ir subjektyvusis sąžiningumas nėra teisinės kategorijos „sąžiningumas“ sudėtinės dalys. Tai savarankiški ir skirtingas teisinio reguliavimo funkcijas atliekantys institutai. Anksčiau kalbėjome būtent apie objektyvų sąžiningumą (*Treu und Glauben*), nes subjektyviajam sąžiningumui būdingas konkretus turinys. Objektyvusis sąžiningumas (*Treu und Glauben*) reiškia elgesio standartą, kurio asmuo turi laikytis, ir pagal kurį vertinami jo paties veiksmai atsižvelgiant ne tik į jo žinojimą.

Subjektyviaja, arba siaurąja, prasme sąžiningumo turinį atskleidžia **žinojimas arba nežinojimas**. Pavyzdžiui, Vokietijos civilinio kodekso 932 straipsnyje nustatyta, kad asmuo įgis nuosavybės teisę į daiktą iš asmens, neturinčio teisės jį perleisti, jei jis buvo sąžiningas („*in gutem Glauben*“), tai yra nežinojo ir neturėjo **žinoti**, kad priima daiktą iš neturinčio teisės jį perleisti asmens. Jis bus nesąžiningas, jeigu žinojo arba dėl didelio neatsargumo nesužinojo, kad daiktas negali būti perduodamas².

5. Olandijos civilinis kodeksas

Sąžiningumo principą randame ir naujajame Olandijos civiliniame kodekse³ [26]. Naujoji Kodekso redakcija, ypač prievolių teisės dalis, patyrė didelį lyginamosios teisės tyrimų ir unifikuotų teisės aktų poveikį. Kaip teigiama Olandijos teisės doktrinoje [18], olandų teisė nutolo nuo savo prancūziškų ištakų *Vokietijos teisės* tradicijos link, o Vokietijos civilinio kodeksas padarė didelę įtaką reglamentuojant objektyvų sąžiningumą. Olandijos civilinio kodekso 6:1 straipsnis skelbia, jog „*prievolės šalyse tarpusavyje santykiuose turi veikti vadovaudamosi tuo, kas laikoma **protinga ir teisinga (equitable)***“. Olandijos civilinio kodekso 6:248 (1) straipsnis nustato, jog „*sutartis leidžia reikalauti ne tik to, kas aiškiai sutartyje užrašyta, bet ir to, kas priklauso, remiantis **protingumo ir teisingumo reikalavimais***“. Remiantis Olandijos teisės doktrina [18] būtent žodžių „**protingumas ir teisingumas**“ junginys yra *bona fides*, arba sąžiningumo principo atitikmuo. Tiesa, Olandijoje, kaip ir Vokietijoje, sąžiningumas išreiškiamas **dviem** skirtingais terminais [15]. Sutarčių teisėje veikti sąžiningai reiškia „laikytis protingų ir dorų komercinio elgesio standartų“. Olandų įstatymų leidėjas šį sąžiningo elgesio standartą išreiškia žodžių junginiu veikti „**protingai ir teisingai**“. Šis junginys reiškia ne ką kita, o objektyvų sąžiningumą⁴. Antrąją prasme sąžiningumas reiškia elgesio standartą, kuris anksčiau buvo visiškai subjektyvus. Tai asmens psichikos būklės konkrečioje situacijoje faktinis tyrimas nustatant, ar įgijėjas žinojo, kad perleidėjas neturi teisės

¹ Pavyzdžiui, verslininko prievolės ribos ištaisyti savo darbo defektus pagal Vokietijos civilinio kodekso 633 straipsnį buvo apibendrintos į bendrą taisyklę, kuri, remiantis Vokietijos civilinio kodekso 242 straipsniu, taikoma ir kitoms prievolėms įvykdyti sutartį *in nature* [35].

² BGB 932 (2) *Der Erwerber ist nicht in gutem Glauben, wenn ihm bekannt oder infolge grober Fahrlässigkeit unbekannt ist, dass die Sache nicht dem Veräußerer gehört.*

³ *Burgerlijk Wetboek*, toliau – Olandijos civilinis kodeksas.

⁴ Jei kontrahentas veikia „neprotingai ir neteisingai“, jis negalės gintis teigdamas, jog nuoširdžiai manė, kad jo elgesys buvo „protingas ir teisingas“.

sudaryti sandorį¹. Vėliau, subjektyviajam testui tobulėjant, jame atsirado ir svarbus objektyvusis elementas („turėjo žinoti“)². Naujajame Olandijos civiliniame kodekse šį modernizuotą subjektyvų sąžiningumą randame Olandijos civilinio kodekso 3:11 straipsnyje: sąžiningumas ne tik reikalauja, kad atitinkama šalis *faktiškai nežinotų* teisiškai reikšmingų aplinkybių, bet ir *neturėtų jų žinoti*.

Taigi siekiant išvengti galimos sumaišties atskiriant dvi skirtingas sąžiningumo sampratas Olandijos įstatymų leidėjas naujai ir jau formaliai įtvirtintai objektyvaus sąžiningumo kategorijai įvardyti nusprendė naudoti žodžių junginį „**protingai ir teisingai**“, o subjektyvus sąžiningumas ir toliau žymimas tradiciniu bendrinio žodžiu „sąžiningas“, daugiausia vartojant su žodžiu „įgijėjas“ [19].

Remiantis Olandijos teisės doktrina [19] objektyvusis sąžiningumas atlieka tris funkcijas: (i) aiškinimo, (ii) papildymo, ir (iii) ribojimo. Visų pirma visos sutartys turi būti aiškinamos vadovaujantis šiuo principu. Antra, principas atlieka „papildymo“ funkciją nustatydamas sutarties šalims papildomas teises ir pareigas, akivaizdžiai nenurodytas pačios sutarties tekste ar kituose teisės aktuose. Be to, principas atlieka „ribojimo“ funkciją³. Ginčas dėl sąžiningumo principo gebėjimo vykdyti šią funkciją buvo galutinai išspręstas tik priėmus naująją Olandijos civilinio kodekso redakciją (įsigaliojo 1992 m. sausio 1 d.), o konkrečiai – Olandijos civilinio kodekso 6:248 straipsnyje, nes iki tol sąžiningumo principui buvo skirta analogiška Prancūzijos civilinio kodekso formuluotė⁴. Šiandien ši funkcija jau nebeginčiama⁵.

6. Sąžiningumo principas JAV

Iki 1960 metų sąžiningumo pareiga (*obligation of good faith*) nebuvo visuotinai pripažinta JAV sutarčių teisėje [37, 44]. Priėmus UCC (1967 m. birželio 30 d.) šis principas jau buvo oficialiai įtvirtintas⁶. UCC 1–201 (19) pats paaiškina sąžiningumo reikšmę⁷. Atsižvelgiant į specifinę UCC juridinę galią⁸ sąžiningumo principas visuotinai sutarčių teisėje pradėtas taikyti tik 1981 metais [37], priėmus antrąją „*Restatement of Contracts*“ redakciją su nauju 205 „*duty of Good Faith and Fair Dealing*“ paragrafu: kiekviena sutartis jos šalims reiškia ir pareigą „*of good faith and fair dealing*“ vykdant sutartį ar ją įgyvendinant. JAV sutarčių teisės doktrina [44, p. 121] išskiria net keturis požiūrius nustatant „*good faith*“ turinį.

¹ Pavyzdžiui, būtent šis subjektyvus testas buvo naudojamas siekiant atskleisti *bona fides* turinį įsigyjant kilnojamą daiktą, kai jo perleidėjas nėra pastarojo savininkas.

² Tai nepakeitė aiškaus sąžiningumo skirstymo į dvi atskiras rūšis.

³ Olandijos civilinio kodekso 6:248(2) str. – „*sutarties šalims taikytina teisės norma, atsižvelgiant į konkrečias aplinkybes, gali būti netaikoma, jei ji prieštarauja protingumo ir teisingumo reikalavimams*“.

⁴ Prancūzijos civilinio kodekso 1134(3) straipsnis: „sutarčios turi būti vykdomos sąžiningai“.

⁵ Pavyzdžiui, jei skolininkas bandys remtis atsakomybę ribojančia išlyga, kuri, atsižvelgiant į konkrečias ginčo aplinkybes, yra nesąžininga kreditoriaus atžvilgiu, teismas panaudos „ribojančią“ sąžiningumo principo funkciją. Olandijos teisės doktrina ypač pabrėžia tai, jog principas taikomas ne tik šalių pasiūlytomis sutarties nuostatomis, bet apskritai visam sutarties turiniui, tai yra tiek dispozityvioms (šalių nepakeistoms), tiek imperatyvioms teisės normoms, kurios tampa sudėtine sutarties dalimi *ipso facto* [19].

⁶ UCC 1–203 straipsnis skelbia, kad „kiekviena sutartis ar pareiga, atsirandanti iš šio Kodekso, reikalauja ir pareigos ją vykdyti arba įgyvendinti sąžiningai“. Teisės doktrina pripažįsta, kad būtent Vokietijos civilinis kodeksas įkvėpė formuluojant *good faith* apibrėžimą [33].

⁷ Tai yra: „*Good faith means honesty in fact in the conduct or transaction concerned*“. Ši samprata taikoma tik tuo atveju, jei teisinių santykių subjektai nėra „verslininkai“ (*merchants*) [17]. Verslininkams sąžiningumas reiškia „*honesty in fact and the observance of reasonable commercial standards of fair dealing in the trade*“.

⁸ Tai pavyzdinis Kodeksas, kurį privalo priimti kiekviena valstija atskirai.

6.1. Uniform Commercial Code

Pirmiausia reikia pabrėžti, kad UCC 1–203 straipsnis netaikomas ikisutartiniams santykiams [44, p. 122]. Sąžiningumas tiek siaurąja, tiek plačiąja prasme apibrėžiamas „atvirumu“ (*honesty*). Tačiau, kaip pabrėžia JAV teisės doktrina [17, 44], ši formuluo­ tė yra ydinga, nes šalina iš civilinės apyvartos tik „neatvirumą“ (*dishonesty*) ir neapima visų nesąžiningumo formų. Neatvirumas būtinai suponuoja amoralumą, nors ne visada nesąžiningas elgesys yra amoralus¹. Teisės doktrina pripažįsta, jog sąžiningumas turi būti vertinamas neatsižvelgiant į subjektyvų kontrahento suvokimą. Jis turi remtis tik objektyvia, visuomenėje priimta samprata².

UCC redakcinė kolegija pabrėžia [38], kad *good faith* nereiškia savarankiškos pareigos. Ji neatsiejamai susijusi su sutartimi ir yra aksesorinio pobūdžio, todėl jos nepaisymas gali lemti arba sutarties pažeidimą, arba teisinės gynybos priemonės netekimą. Atsižvelgiant į teisės doktrinoje išsakytą kritiką teisinis *good faith* apibrėžimas buvo pataisytas³.

6.2. Restatement of Contracts 2nd

Sąvado 205 paragrafas ikisutartiniams santykiams taip pat netaikomas. Jis reguliuoja tik sutarties vykdymo ar priverstinio įgyvendinimo stadijas [47, 44]. Oficialus sąvado komentaras išskiria tris *good faith* tikslus: 1) užtikrinti ištikimybę bendram sutarties tikslui; 2) atitikti pagrįstus kontrahento lūkesčius; 3) atitikti visuomenės padarumo, lygiateisiškumo ir protingumo reikalavimus (*decency, fairness, reasonableness*).

Komentare taip pat pateikiamas pavyzdinis nesąžiningų veiksmų sąrašas, paremtas realia teismo praktika: tyčinis netinkamas sutarties vykdymas, piktnaudžiavimas derybine pozicija (galia), nepakankamas kooperavimasis, uolumo ir stropumo stoka vykdam sutartį. Aiškinama, kad sąvado *good faith* samprata iš dalies remiasi R. S. Summerso atskyrimo koncepcija.

6.3. R. S. Summerso „good faith“ samprata

Analizuojant teismų išspręstas bylas ir sprendžiant problemą, ką reiškia „*good faith*“, reikia rasti, ką konkrečioje byloje teisėjas manė esant „*bad faith*“, tai yra kokį elgesį ar veiką teisėjas norėjo pasmerkti. Tuomet atsakymą performulavę į antonimą nustatysime „*good faith*“ turinį [36, p. 195]. Pavyzdžiui, teisėjas gali motyvuoti, jog kontrahentas savo teise nutraukti sutartį privalo naudotis sąžiningai. Iš konkrečių bylos aplinkybių gali paaiškėti, kad šalis, nors ir pasinaudodama sutartine teise, nutraukė nuomos sutartį praėjus tik 1 metams (kai sutartis buvo sudaryta 10 metų), nenurodydama jokio kito pagrindo ar motyvų, išskyrus sutarties punktą (teisę nutraukti sutartį). Akivaizdu, jog **nesąžininga** egoistiškai naudotis sutartinėmis teisėmis sutarčiai nutraukti. Sąžininga, jei sutartis nutraukiama būtinai esant ir kitoms (šalia „sauto“ sutarties punkto) nutraukimą pateisinančioms priežastims.

Profesorius R. Summersas, remdamasis Aristotelio pastaba, kad egzistuoja dalis žodžių, kurie neturi savo fiksuoto ir aiškaus turinio, nes jų tikslas ir paskirtis yra atskirti/išskirti tam tikrus žodžius iš kitų žodžių aibės⁴, mano, kad žodžių junginys „*good faith*“ ir yra vienas

¹ Kontrahentas gali labai atvirai ir nieko neslėpdamas (i.e. *honestly*) piktnaudžiauti savo derybine pozicija, įnoringai naudotis savo sutartinėmis teisėmis, trukdyti kitai šaliai įvykdyti savo prievolę. Visus minėtus veiksmus kontrahentas gali atlikti tiek sąmoningai siekdamas pranašumo, tiek atvirkščiai – vardan geriausių, kaip jam atrodo, kitos šalies interesų.

² Pavyzdžiui, pirkėjas grąžina prekes pardavėjui dėl neesminių nukrypimų nuo sutarties sąlygų motyvuodamas sutarties nuostatomis, nes sutartyje specialiai buvo pabrėžtas būtinumas 100 proc. įvykdyti sutartyje nustatytus prekės kokybės reikalavimus. Tačiau pirkėjas neoficialiai prisipažįsta, kad prekes grąžina todėl, kad rinkoje sumažėjo jų kaina ir jis dabar analogiškas prekes įsigis daug pigiau. Akivaizdu, kad toks pirkėjo elgesys nėra amoralus, bet jis yra nesąžiningas, nors ir atviras (*honest*).

³ „*Honesty in fact and observance of reasonable standards of fair dealing in the conduct of the transaction concerned*“.

⁴ J. L. Austinas tokiu žodžiu laiko žodį „tikras“, Aristotelis tokiu žodžiu mano esant žodį „savarankiškas“.

iš tokių. Todėl būtent per jo antonimą – „*bad faith*“ galima nustatyti pačios sąvokos „*good faith*“ turinį. Vadinasi, „*good faith*“ neturi savo aiškaus turinio, kurio reikia ieškoti. Todėl analizė turėtų būti visų pirma nukreipta į „*bad faith*“ paiešką. Tai teismas labiausiai ir linkęs daryti.

Profesorius R. Summersas siūlo grupuoti bylas, kuriose buvo nustatytas nesąžiningumas ir taip nustatyti „*good faith*“ turinį¹.

Apibendrinant profesoriaus R. Summerso pasiūlytą atskyrimo teoriją galima daryti išvadą, kad *good faith* sampratą reikia nustatinėti analogijos būdu pratęsinėjant jau atrastų „*bad faith*“ veikų sąrašą bei laikantis 205 paragrafe nurodytų „*good faith*“ tikslų. Ši teorija nukreipta į retroaktyvią teismo sprendimų analizę.

6.4. S. Burtono „*good faith*“ samprata

Profesorius S. Burtonas „*good faith*“ apibrėžia taip: šalis bus sąžininga, jei ji, sudariusi sutartį, ir vėliau išnaudodama jai paliktą diskrecijos teisę, nesistengs susigrąžinti praleistos „galimybės“, kurios formaliai neteko sudariusi sutartį [7, p. 369]. Norint nustatyti, ar šalis stengėsi susigrąžinti praleistą progą, reikia išsiaiškinti jos subjektyvius ketinimus. Norint nustatyti, kas gi yra „praleista progą“, reikia žiūrėti į pagrįstus priklausomo kontrahento lūkesčius². Profesoriaus S. Burtono koncepcija kol kas nesulaukė teismų praktikos ir daugumos mokslininkų pritarimo. Taigi nors bendroji ir kontinentinė teisės sistemos skiriasi sąžiningumo principo taikymo apimties atžvilgiu, sąžiningumas iš esmės suprantamas vienodai.

7. Sąžiningumo principas Lietuvos sutarčių teisėje

7.1. Lietuvos civilinis kodeksas

Naujajame Civiliniame kodekse nuorodą į sąžiningumo principą pirmiausia randame 1.5 straipsnyje³. Įstatymo leidėjas tame pačiame straipsnyje sąžiningumą įvardija ir „reikalavimu“, ir „kriterijumi“, ir „principu“. Manytume, kad visais atvejais omenyje turėta tik viena teisinė kategorija – sąžiningumo principas⁴.

1

„ <i>Bad faith</i> “	„ <i>Good faith</i> “
sąmoningas vengimas mažinti nuostolius	elgtis stropiai
sudaryti sutartį su brokeriu, o vėliau tyčia trukdyti jam gauti komisinį atlyginimą	kooperuotis
piktnaudžiavimas derybine padėtimi reikalaujant padidinti „kontrakto kainą“	nepiktnaudžiauti derybine padėtimi
pardavėjas nuslėpė savo prekės defektą	kitai šaliai atskleisti visus esminius faktus, darančius įtaką jos apsisprendimui

² Tarkime, vadovaujantis nuomos sutarties sąlygomis, nuompinigiai lygūs 10 procentų nuomininko mėnesio pajamų iš nuomojamose patalpose vykdomos ūkinės veiklos (parduotuvės nuoma). Tačiau nuomininkas nusiperka dar vieną parduotuvę tam pačiam mieste. Taikydamas skirtingą analogiškų produktų pardavimo politiką jis kartkartėmis sumažina savo pajamas iš išsinuomotose patalpose vykdomos veiklos. Nuomotojas kreipiasi į teismą dėl nuostolių atlyginimo, nes nuomininkas yra nesąžiningas. Taikydamas profesoriaus S. Burtono koncepciją teismas turi nustatyti, kad **protingas** nuomotojas tikisi, jog nuompinigiai nebus mažinami ir kad nuomininkas bandė išnaudoti praleistą galimybę.

³ „*Civilinių teisinių santykių subjektai, įgyvendindami savo teises bei atlikdami pareigas, privalo veikti pagal teisingumo, protingo ir sąžiningumo reikalavimus*“.

⁴ Tokią išvadą leidžia daryti (i) labai artima anksčiau minėtų žodžių bendrinė reikšmė, (ii) faktas, kad CK 1.2 straipsnis neįtvirtina baigtinio civilinius santykius reglamentuojančių principų sąrašo. CK 1.5 straipsnį sudaro keturių dalių. Pirmoje dalyje įtvirtinta teisės norma reglamentuoja bet kurio civilinės teisės subjekto veiksmus. Antroji dalis turi kvalifikuojantį požymį, kuomet „*įstatymai nedraudžia civilinių teisinių santykių subjektams šalių susitarimu nusistatyti tarpusavio teisių ir pareigų*“, tai yra kai šalių elgesiui taikomos arba dispozityvios teisės normos, arba pozityvios teisės normos šalių veiksmų visai nereglamentuoja, arba pati sutartinė subjektinė teisė dar nesukurta. Šios normos hipotezė suformuluota neiginiu, todėl pagrindiniu hipotezės žodžiu tampa žodis „**nusistatyti**“. Vadovaujantis plačiai teisės doktrinoje [46, p. 115] pripažintu kodeksų aiškinimo principu – *a fortiori* – darytina iš-

Taigi bendriausiu atveju sutartinius santykius reglamentuotų jau aptarto CK 1.5, 6.4.¹, 6.158² ir 6.163³ straipsniai.

Kaip nurodo Kodekso komentaro autoriai [30, p. 75], sąžiningumo turinys sąmoningai buvo neatskleistas. Jis kiekvienu konkrečiu atveju priklauso nuo faktinių bylos aplinkybių. Tačiau principinius **sąžiningumo** paaiškinimus, kuriuos prieš tai ir apibendrinome, komentare randame:

- 1) sąžiningumas yra vertybinis kriterijus ir pamatinė Kodekso nuostata;
- 2) CK 1.5 straipsnis leidžia konkrečioje situacijoje užtikrinti priešingų interesų pusiausvyrą;
- 3) teisingumas, protingumas ir sąžiningumas atlieka keturias funkcijas⁴;
- 4) visi trys principai leidžia **apskritai panaikinti teisės normos taikymo galimybę**, jeigu jos taikymas sukeltų „aiškiai neteisingą, neprotingą arba nesąžiningą rezultatą“ (CK 1.137 str. 3–5 d.);
- 5) pareigos laikytis teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principų nevykdymas gali reikšti piktnaudžiavimą teise (CK 1.137 str. 3 d.) arba kaltus asmens veiksmus (CK 6.248 str. 3 d.);
- 6) „*Teisingumas*“ nustatomas „remiantis kitais moraliniais kriterijais <...>, lygybe ir nelygybe, <...>, protingumu ir neprotingumu, **sąžiningumu ir nesąžiningumu** <...>“;
- 7) „*Teisingumas*“ reiškia **protingą skirtingų interesų pusiausvyrą, būtinybę atsižvelgti ne tik į kreditoriaus, bet ir į pagrįstus skolininko interesus**;
- 8) „*Protingumas*“ reikalauja, kad asmuo elgtųsi apdairiai, rūpestingai, atidžiai, **teisingai ir sąžiningai, taip, tarsi elgtųsi *bonus pater familias***;
- 9) „*Protingumas*“ yra **sąžiningumas objektyviuoju požiūriu**, kuris iš esmės reiškia moralinį imperatyvą „elkis su kitais taip, kaip norėtum, kad su tavimi elgtųsi“;
- 10) „*Sąžiningumas*“ (*bona fides*) nustatomas pagal du kriterijus – objektyvųjį ir subjektyvųjį;
- 11) Objektyviaja prasme *sąžiningumas* reiškia, kad asmuo veikia **protingai ir teisingai**;
- 12) Subjektyviuoju požiūriu sąžiningumas nusako asmens psichikos būklę konkrečioje situacijoje ir nustatomas analizuojant atsakymą į klausimą, ar asmuo galėjo ką nors žinoti, daryti ar nedaryti, atsižvelgiant į jo amžių, išsimokslinimą, gyvenimo patirtį <...>;
- 13) Asmuo bus „**sąžiningas**“, jeigu bus patenkinti abu kriterijai, tiek objektyvusis, tiek subjektyvusis.
- 14) „Sąžiningumas“ reikalauja (i) atidumo ir rūpestingumo, (ii) šalių kooperavimosi, (iii) viena kitos informavimo, (iv) atsižvelgimo į teisėtus ir pagrįstus kitos šalies interesus.

Komentare, mūsų nuomone, nurodomos tik „išorinės“ sąžiningumo principo atliekamos funkcijos, būdingos ir kitiems teisės principams, o tai neleidžia individualizuoti šio principo turinio. Komentaro autoriai aiškiai neatskiria visų trijų principų, nes teisingumas apibrėžiamas per protingumą ir sąžiningumą, protingumas – per sąžiningumą ir teisingumą, o sąžiningumas – per protingumą ir teisingumą. Tai leidžia daryti išvadą, jog visi trys principai yra neatskiriama susiję, nors nepaaiškinama, kaip. Komentare pateikti vertinimai verčia suabejoti ir įstatymo leidėjo vartotų sąvokų tikslingumu, nes „objektyvusis sąžiningumas“ reiškia

vada, kad antroji CK 1.5. dalis, kitaip nei pirmoji, taikoma ir ikisutartiniams santykiams. Tokią išvadą patvirtina ir sisteminis Kodekso aiškinimas (CK 6.163, CK 6.188).

¹ „Kreditorius ir skolininkas privalo elgtis **sąžiningai**, protingai ir teisingai tiek prievolės atsiradimo ir egzistavimo, tiek ir jos vykdymo ar pasibaigimo metu“.

² „1. Kiekviena sutarties šalis turėdama sutartinių santykių privalo elgtis **sąžiningai**. 2. Šio straipsnio 1 dalyje nustatytos pareigos šalis savo susitarimu negali pakeisti ar panaikinti – UNIDROIT Principų redakcijos kopija.

³ „1. Šalys privalo elgtis **sąžiningai** ir esant ikisutartiniams santykiams“.

⁴ (i) reglamentavimo (arba teisinio poveikio), (ii) interpretavimo (arba vėlgi teisinio poveikio, tik sąveikaujant su kitomis teisės normomis), (iii) teisės spragų užpildymo (būtinybė taikyti principą, kai faktinių santykių nereglamentuoja teisės normos) ir kolizijų šalinimo (leidžia pasirinkti geriausią teisės normą);

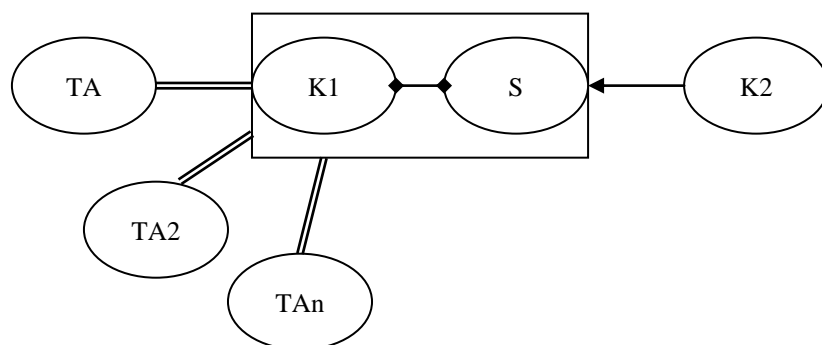
tą patį „protingumą ir teisingumą“. Gal tuomet reikėjo vartoti tik *subjektyvaus sąžiningumo* sąvoką, nes jos turinys jau nesidubliuoja su „protingumu ir teisingumu“? Žinoma, komentare pateikti vertinimai pagrįsti senojo Civilinio kodekso taikymo praktikos apibendrinimais, nes būtent tokios buvo objektyvios komentaro rašymo aplinkybės.

Pamėginsime papildyti komentaro autorius ir pateikti naujų paaiškinimų. Parodysime esminius objektyvaus ir subjektyvaus sąžiningumo skirtumus. Pritariame nuomonei, kad sąžiningumo turinys priklauso nuo konkrečios faktinės situacijos, tačiau manome, kad sąžiningumo turinio nustatymas turi savo procedūrą (modelį), kuri visais atvejais yra vienoda. Taip pat pamėginsime parodyti visų trijų principų sąsają. Dėl ribotos straipsnio apimties pateiksim tik pagrindinius argumentus.

7.2. Kitoks požiūris

Manytume, kad pagrindinė sąžiningumo principo paskirtis – nustatyti subjektinės teisės įgyvendinimo ar pareigos atlikimo „plotį“ arba tą ribą, kurią peržengus subjektinė teisė nebeatitinka savo visuomeninės paskirties. „Įgyvendinti teisę“ – tai realiai pasinaudoti jos suteikiama laisve [47, p. 274].

Remdamiesi CK 1.5 straipsnio 1 dalimi pavaizduokime sąžiningumo principo poveikio lauką sutartinėms teisėms ir pareigoms:

Kreditorius K1 ir skolininkas S tarpusavyje sudarė sutartį. Kreditoriaus K1 atžvilgiu TA, TA2, TAn ir skolininko S kreditorius K2 yra tretieji asmenys.

Sutartis teisiniu santykiu sujungia mažiausiai du asmenis – kreditorių ir skolininką. Tiesa, toks pasakymas nėra visiškai tikslus, nes sutartis daro įtaką ir trečiųjų asmenų teisėms, tai yra visiems ir kiekvienam, kas nėra sutarties šalis. Tretieji asmenys kreditoriaus atžvilgiu gali būti dviejų tipų: susiję su ir nesusiję skolininku sutartiniais santykiais. Reglamentuodamas sąžiningumo principo taikymo tvarką Kodeksas neišskiria principo poveikio skirtumų pagal subjektinės teisės rūšį ar jos turinį, vadinasi, principas turi būti nuosekliai taikomas **visiems** civilines apyvartos subjektams bei visoms jų turimoms subjektinėms teisėms ar pareigoms¹. Teisės doktrina pripažįsta, kad sudarius sutartį kreditorius skolininko atžvilgiu įgyja *santykinę* subjektinę teisę [47, 45]. Konkretaus skolininko (arba apibrėžto jų sąrašo) aktyvūs veiksmai yra būtini norint patenkinti kreditoriaus turimą interesą. Tačiau santykinei subjektinei teisei įgyvendinti vien tik iš anksto apibrėžto skaičiaus skolininkų veikos neužtenka. Reikia, kad visi ir kiekvienas, kas nėra sutarties šalis, netrukdytų skolininkui įvykdyti jo pareigą kreditoriui². Taigi kreditoriaus sutartinė subjektinė teisė bus **įgyvendinta**, jei (i) skolininkas atliks sutartyje nustatytus veiksmus kreditoriaus naudai, ir (ii) visi kiti tretieji asmenys susilaikys nuo bet kokių veiksmų, galinčių daryti įtaką kreditoriaus teisėms. Šiuo atveju kreditoriui neturi jokios reikšmės, ar tretysis asmuo susijęs su skolininku sutartiniais santykiais,

¹ *Civilinių teisinių santykių subjektai, įgyvendindami savo teises bei atlikdami pareigas, privalo veikti pagal teisingumo, protingumo ir sąžiningumo reikalavimus*.

² Pavyzdžiui, kad niekas antrą kart nepirkėtų iš nesąžiningo pardavėjo pirkėjui jau parduoto, bet dar nepristatyto vienetinio paveiklo, nes tada pardavėjas bus priverstas paveiklą pristatyti pirkėjui.

ar ne. Galimybė reikalauti pasyvių veiksmų iš trečiųjų asmenų kreditoriui atsiranda sudarius sutartį, tačiau kol kas neaišku, ar ši *galimybė* yra savarankiška teisė, ar sudėtinė santykinės sutartinės kreditoriaus teisės į skolininko veiksmus turinio dalis. Sutartis, kaip juridinis faktas, yra kreditoriaus reikalavimo teisės atsiradimo pagrindas. Remiantis CK 1.112 straipsnio 1 dalimi reikalavimo teisė pripažįstama savarankišku civilinių teisių objektu. Be jokios abejonės, šį civilinių teisių objektą galime apibūdinti individualiais požymiais, jei nurodome (i) skolininką, (ii) prievolės dalyką ir (iii) jos atsiradimo pagrindą¹. Reikalavimo teisės esmę sudaro skolininko asmuo ir jo veiksmai. Vertinant kreditoriaus ir visų „kitų civilinės teisės subjektų“ teisinį ryšį matyti, jog tik vieno konkretaus asmens (vadinamo skolininku) veiksmai paverčiami savarankišku civilinių teisių objektu. Kadangi teisės subjekto veiksmai negali būti jo paties teisių objektu², skolininkas pašalinamas iš sąrašo „kitų asmenų“ (įtraukiant jį kaip būtina sudėtinį elementą į civilinių teisių objektą (reikalavimo teisę)), galinčių daryti įtaką tam pačiam civilinių teisių objektui – reikalavimo teisei. Kreditoriaus interesas bus patenkintas, jei bus sudarytos sąlygos jam asmeniškai ir tiesiogiai veikti tą civilinių teisių objektą (reikalavimo teisę), tai yra priimti iš skolininko kreditoriaus reikalaujamus ir pastarajam naudingus veiksmus, tačiau tik tuo atveju, kai visi kiti teisės subjektai susilaikys nuo bet kokių veiksmų reikalavimo teisės atžvilgiu. Remiantis teisės doktrinoje [45, p. 544] išskiriamais absoliučios teisės požymiais (teise, aktyviu asmeniu, individualiu objektu) galima daryti išvadą, kad kreditorius turi savarankišką absoliučią teisę sutartinės reikalavimo teisės, kaip savarankiško civilinių teisių objekto, atžvilgiu. Atsižvelgiant į tai, kad yra du savarankiški kreditoriaus civilinių teisių objektai, sudarius sutartį kreditorius įgyja ir dvi skirtingos rūšies teises: **santykinę** teisę į skolininką ir **absoliučią** teisę į visus kitus teisės subjektus, išskyrus skolininką.

Absoliuti teisė nuo santykinės skiriasi savo turiniu bei ta ypatybe, kad absoliučios teisės turinys visada yra konkretus ir aiškus: tai teisė reikalauti neliesti absoliučios teisės objekto jokia būdu ir jokia forma. Detalizuokime absoliučią kreditoriaus teisę: ji leidžia kreditoriui reikalauti nesikišti į kreditoriaus ir skolininko tarpusavio santykius, nebent pati sutartis ar įstatymas nuo šios pareigos įsakmiai atleistų (pvz., teisė įvykdyti sutartį per trečiąjį asmenį; pareiga nesudaryti jokių sutarčių su skolininku, jei tai pažeistų kreditoriaus teises ar teisėtus interesus (CK 6.66)). CK 1.5 straipsnis reikalauja vadovautis sąžiningumo principu ne tik įgyvendinant teises, bet ir atliekant pareigas, vadinasi, pareiga nesikišti į kreditoriaus ir skolininko santykius turės išimčių, pavyzdžiui CK 6.66, 6.121, 6.153 straipsniai, ir t. t. Kreditoriaus turimos teisės absoliutus pobūdis leidžia paaiškinti **sąžiningo trečiojo asmens instituto** poreikį bei iškelti hipotezę, kad trečiojo asmens sąžiningumo samprata prievolių ir daiktinėje teisėje turi būti vienodos.

Manytume, kad tokia hipotezė logiška, nes absoliučios teisės turinys visada yra aiškaus turinio. CK 6.66 straipsnis mūsų prielaidą patvirtina: trečiasis asmuo, sudarydamas su skolininku sandorį, bus **nesąžiningas**, jei jis **žinojo** arba **turėjo žinoti**, kad sandoris pažeidžia skolininko kreditoriaus teises. Sisteminis 6.121, 6.153, 4.96 straipsnių bei kitų Kodekso nuostatų, reglamentuojančių **sąžiningo trečiojo asmens** teises, aiškinimas patvirtina, jog tretysis asmuo bus sąžiningas, jeigu jis **nežinojo ir neturėjo žinoti, kad jo sudaromas sandoris gali pažeisti jo kontrahento kreditoriaus teises**. Kitaip tariant, trečiojo asmens sąžiningumo samprata visada yra vienoda ir siejama tik su asmens **žinojimu**. Manytume, jog nustatant trečiojo asmens sąžiningumą galima vadovautis komentaro autorių pateikiama sąžiningumo principo samprata: reikia taikyti abu sąžiningumo kriterijus (kaip jie įvardijami komentare), tačiau būtinas vienas patikslinimas – nustatinėjama tik tai, ar **tretysis** asmuo faktiškai žinojo, kad savo veiksmais pažeidžia kreditoriaus teises ir ar tinkamai įvykdė savo pareigą tai sužinoti.

Civilinėje apyvartoje vyksta nuolatinė kaita, todėl kiekvienas asmuo prieš tapdamas kreditoriumi neišvengiamai būna trečiuoju asmeniu, vadinasi, turi pareigą ikisutartinių santykių metu išsiaiškinti, ar nepažeis savo būsimojo skolininko kreditoriaus teisių.

¹ Pavyzdžiui, Jono Jonaičio teisė reikalauti iš AB Vilniaus Bankas grąžinti 2002 m. birželio 17 d. Jono Jonaičio padėtą terminuotą indėlį.

² Asmuo negali turėti „teisės“ reikalauti pats iš savęs kažką atlikti arba nuo to susilaikyti.

Sutarties šalių tarpusavio teisės ir pareigos, priešingai nei trečiojo asmens pareiga, niekada nebus vienodos, vadinasi, neišvengiamai skirsis ir sąžiningumo turinys.

Sąžiningumo turinio tikrųjų ištakų reikėtų ieškoti ne Civilinio kodekso normose ir ne teismų praktikoje, nes tai yra tik reikšmingų interesų visuotinio gynimo priemonės arba jų taikymo padariniai. Mūsų nuomone, visuomenėje svarbiausias vertybes pirmiausiai įtvirtina dorovės normos. Jos yra ir teisės normų kūrimo šaltinis bei vertinimo pagrindas. **Visuotinę privalomumą** moralės norma įgauna mažiausiai dviem būdais: perkeliant moralinės normos turinį į teisinę normą (4.62 str. 2 d.) arba sukuriant sąlyginai „tuščią“ teisės normą, o jos turinį leidžiant nusistatyti patiems teisinio reguliavimo proceso dalyviams. Pasirinkus antrą variantą dingsta aiški riba, skirianti teisės normas nuo moralės, nes moralės normos pažeidimas tiesiogiai veiks pažeidėjo teisių apimtį¹.

Vadovaujantis CK 1.9 straipsnio 2 dalimi „sąžiningumas“ reiškia „viską daryti pagal sąžinę“, o „sąžinė“ – dorovinio atsakingumo už savo poelgius jausmas. Bendrinė žodžio reikšmė patvirtina tik tai, kad „sąžiningumas“ yra moralės kategorija. Remiantis sisteminiu Kodekso straipsnių (1.5. str. ir 1.137) aiškinimu galima daryti išvadą, jog ši moralės norma yra ir visiems privaloma.

Taigi mūsų uždavinys – nustatyti šios moralinės normos turinį. Bendrinė žodžio reikšmė pateikia pačią bendriausią nuorodą į dorovę, o tai nepraktiška ir neveiksminga. Manytume, jog susiaurinti moralinės kategorijos turinį turėtų padėti romėniškosios *bona fides* termino originalioji reikšmė bei jo recepcija į kitas kalbas. *Bendrojoje teisėje bona fides* išreiškiama žodžiais *good faith*. Įrodyta, kad anglų kalbos terminas *faith* etimologiškai yra kilęs iš žodžio *fide(s)*. Žodis *faith* reiškia „**ištikimybę, lojalumą**“. Kontinentinėje teisėje *bona fides* išreiškiama terminu *Treu und Glaube*. Čia *Treu* pažodžiui išvertus reiškia „ištikimybę, lojalumą“, o *Glaube* – „pasitikėjimą“, atsižvelgiant į tai, kad „sąžiningumas“ kaip teisinė kategorija yra ne originalios lietuviškos kilmės, o akivaizdus Vakarų Europos teisės recepcijos rezultatas, todėl sąžiningumo samprata negali nuo jų skirtis. Manytume, kad „sąžiningumas“ ir Lietuvoje yra artimiausias kitam bendriniam žodžiui „**ištikimybė**“. Taigi bendrą „dorovinės atsakomybės sampratą“ susiauriname iki kitos, taip pat dorovinės kategorijos – „ištikimybė“. Neginčijama, jog Europos kultūroje geros moralės kriterijus yra dekalogo nuostatos. Romos katalikai sudaro net 79 proc. Lietuvos Respublikos gyventojų [42], vadinasi, „ištikimybę“ Lietuvoje reikėtų suprasti taip, kaip ją supranta Romos katalikas. Tikrąją ištikimybės idėją geriausiai atspindi sutuoktuvių priesaikos žodžiai:

„prisiekiu visada būti tau **ištikimas: (1) kai laimė lydės ar (2) vargas spaus, kai (3) sveikata tvers ar (4) ligos suims – (5) visą gyvenimą mylėsiu ir gerbsiu tave**“.

Ką gi reiškia ištikimybė? Visų pirma ji reiškia ištikimybę sutuoktiniui arba kontrahentui. Ištikimybės tikslas – išsaugoti santuoką arba sutartį. Tik nenutraukta ir tinkamai vykdoma sutartis yra visuomeninė vertybė. Ištikimybė sukuria teisę reikalauti kito kontrahento pareigų vykdymo. Pareigos gali būti tiek teigiamos (reikalauti aktyvių veiksmų), tiek neigiamos (reikalauti susilaikyti nuo veiksmų). Ištikimybė „kai laimė lydės“ reiškia pareigą nuoširdžiai džiaugtis kito kontrahento sėkme, nepavydėti jam, nesiimti jokių veiksmų, kad „ši laimė“ dingtų. Tai suponuoja daugiausia neigiamas pareigas. Ištikimybė „kai vargas spaus, sveikata tvers ar ligos suims“ vėl reiškia pareigas. Jei kontrahentui nesiseka tinkamai vykdyti savo pareigų arba naudotis savo teisėmis, ištikimas kontrahentas turi tai iškentėti arba ir pats padėti vykdyti kito kontrahento pareigas. Tai suponuoja daugiausia teigiamas pareigas. Be to, šios papildomos pareigos galioja visą sutarties galiojimo laiką, nes pareizumuojama, kad sutartis sudaroma tik vieną kartą. Kaip matome, ištikimybė tam tikru būdu kreipia mūsų veiksmus į vieną tikslą – sutarties išsaugojimą – ir konkrečių pareigų sąrašo nepateikia. Visų konkrečių pareigų pateikti būtų neįmanoma, nes „laimės“, „vargo“ ar „ligos“ konkretus turinys priklausys nuo konkrečių sutarties šalių poreikių. Nepaisant to, ištikimybės samprata reiškia vieną elgesio modelį.

Tokia sąžiningumo samprata leidžia išskirti šias **vidines** sąžiningumo, kaip principo ir socialinės vertybės, atliekamas **funkcijas**:

¹ Tiesa, moralė gali daryti įtaką teisiniam reglamentavimui ir trečiuoju būdu – teisės subjektų elgesį kreipiant į moraliai priimtinas vertybes, bet šiuo atveju moralės norma netampa teisės norma.

Sutarties papildymo **naujomis ir papildomomis pareigomis**, kurios nėra aiškiai užrašytos pačioje sutartyje;

sutarties papildymas **teigiamomis** pareigomis (nors įsakmiai sutarties tekste tai ir nenurodyta), reikalaujančiomis aktyvių veiksmų visose sutarties įgyvendinimo stadijose, tiek kontrahentui vykdant savo pareigas, tiek naudojantis savo teisėmis, pavyzdžiui, informuoti, dokumentuoti, kooperuotis, saugoti;

sutarties papildymas **neigiamomis** pareigomis (nors įsakmiai sutarties tekste tai ir nenurodyta), reikalaujančiomis susilaikyti naudotis savo sutartinėmis teisėmis, pavyzdžiui, *venire contra factum proprium, nemo auditur turpitudinem suam allegans, dolo facit, qui petit, quid statim redditurus est*.

Nuolatinio galiojimo, arba sutarties papildymo **naujomis ir papildomomis pareigomis, funkcijos galiojimo per visą sutarties gyvavimo laikotarpį.**

Manytume, kad sutuoktusių ištikimybės priesaika yra sudėtinė daugelio žmonių sąmonės dalis. Tai leidžia paaiškinti dažnai praktikoje ir teisės doktrinoje pasitaikančią nuomonę, kai negalima paaiškinti, kas yra sąžiningumas be konkrečios faktinės situacijos.

Tiesa, ištikimybės pareigų suabsoliutinti taip pat negalima, nes tai reikštų, jog sutartis niekada nebus nutraukta. Tačiau sutartys nutraukiamos. Vadinasi, turi būti būdas tokius veiksmus pateisinti. Su principais turi kovoti kiti principai, todėl kartais gali būti neteisinga arba neprotinga likti ištikimu sutarties vykdytoju. Būtų neteisinga, kad pirkėjas „džiaugtųsi“ supuvusiais kiaušiniiais arba neprotinga laukti trejus metus, kad pardavėjas sutaisytų neveikiantį televizorių. Tai leidžia visus tris principus sujungti į vieną sistemą:

„SAŽININGUMAS“ reiškia:		
ištikimybę SUTARTIES ĮVYKDYMUI prisiimant		
NAUJAS IR PAPILDOMAS pareigas bei		
tinkamai vykdant sutartyje jau nustatytas pareigas		
	nebet tai būtų	
		NETEISINGA arba
		NEPROTINGA

Asmuo bus sąžiningas, jeigu liks ištikimas sudarytos sutarties reikalavimams, kol tai yra protinga ir teisinga. Asmuo bus sąžiningas, jei atsisakys vykdyti sutartį, kai tai yra neprotinga ir neteisinga. Taigi skolininko sąžiningumas reiškia ištikimybę sutarties įvykdymui, kol tai yra protinga ir teisinga. Kaip matome, **sutartinio skolininko sąžiningumas** dėl santykinės kreditoriaus teisės pobūdžio yra visiškai kitokio turinio nei **trečiojo asmens sąžiningumas**. Negalėsime pateikti išsamaus skolininko sąžiningumo pareigų sąrašo, nes jos, kaip jau minėjome, priklauso nuo konkrečios faktinės situacijos. Pateikėme modelį, kurios padėtų teismui rasti instrumentą konkrečioje situacijoje priešingų interesų pusiausvyrai užtikrinti. Kartu šis modelis leidžia „valdyti“ teismo diskrecijos teisę bei užtikrinti vienodą teismo praktiką. Tai priminimas teismui ir toliau tęsti, ką jis visada darė: tikslinti, papildyti, keisti, tai yra plėtoti teisę vadovaujantis savo laikmečio poreikiais.

Tokia sąžiningumo samprata neprieštaruja jau aptartai sąžiningumo sampratai užsienio valstybėse. Ji padeda paaiškinti, kodėl tikslinga vartoti skirtingas sąvokas (i) kontrahentų ir (ii) trečiojo asmens sąžiningumui apibūdinti. Ji paaiškina, kodėl teismas yra teisingas taikydamas sąžiningumo principą kartu su teisingumo ir protingumo principais. Ši samprata atveria kelią proaktyviam teismo vaidmeniui, o ne jau išspręstų bylų ekstrapoliacijai. Sąžiningumas reiškia nuolatinę ištikimybės sutarties įvykdymui ir protingumo bei teisingumo pusiausvyros paiešką.

Taigi sąžiningumas yra fundamentalus privatinės teisės principas, kuriuo grindžiama ir nuosavybės, ir prievolių teisė bei kiti privatinės teisės institutai. Tik sąžiningumą įtvirtinanti ir ginanti pozityvioji teisė gali būti pripažinta teisinga ir moralia.

7.3. Lietuvos teismų praktika

Nutarėme pateikti keletą būdingiausių **sutartinio skolininko sąžiningumo** pavyzdžių. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika šiuo klausimu nėra ypač gausi. To negalima būtų pasakyti apie trečiojo asmens sąžiningumo principo taikymą.

Sąžiningumas, teisingumas ir protingumas įpareigoja „**elgtis kontrahento atžvilgiu taip, kad pastarasis patirtų kuo mažiau nuostolių**“, o šiuo konkrečiu atveju kreditorius privalo įskaityti priešpriešinius vienaarūšius skolininko reikalavimus. Tai leistų delspinigius skaičiuoti nuo mažesnės skolos sumos¹.

Akivaizdžiai „nesąžininga ir neprotinga“ teisę įgaliotojo vardu balsuoti visuotiniame dalyvių susirinkime panaudoti išimtinai įgaliotinio interesams tenkinti. Mūsų manymu, pareiga veikti išimtinai įgaliotojo interesais šiuo atveju nepareikalavo jokių neprotingų išlaidų ar priemonių, todėl įgaliotinis pažeidė būtent sąžiningumo principą, nors elgtis tokiu būdu jam asmeniškai buvo protinga².

Ekonomiškai stipresnė šalis – kreditorius – negali siekti nesąžiningai pasinaudoti savo pranašesne padėtimi ir nustatyti neprotingai dideles palūkanas. Manytume, nesąžininga versti ekonomiškai silpnesnę šalį vykdyti sutartį, kai tokios pareigos vykdymas akivaizdžiai neprotingas. *Bonus pater familias* visada rūpinasi, jog kuo mažiau turto iš namų būtų išnešta ir kuo daugiau atnešta³.

Skolininkas atleidžiamas nuo pareigos laikytis sutarties ir mokėti visą sutartyje nustatytą baudą, jei baudos dydis yra neprotingai didelis. Tai tipiškas pavyzdys, parodantis visų trijų CK 1.5 straipsnio principų savarankiškumą⁴.

Kontrahentas prieš sudarydamas sutartį turi atlikti visus protingus veiksmus siekdamas įsitikinti, kad jis, sudarydamas sandorį, nepažeis savo kontrahento kreditoriaus teisių. *Čia, mūsų nuomone, sąžiningumas reikalauja, jog ir būsimasis kreditorius prisidėtų prie šios pareigos vykdymo ir pats savo iniciatyva kontrahentui suteiktų informaciją apie savo kreditorius*⁵.

Skolininkas taip pat atleidžiamas nuo pareigos laikytis sutarties nuostatų ir mokėti neprotingai didelius delspinigius⁶.

Sąžiningumas įpareigoja sutarties šalis bendradarbiauti visose sutarties gyvavimo stadijose⁷.

Vertindami pateiktus sprendimus matome, kad teismas visais atvejais priima teisingą sprendimą ir nenukrypsta nuo visuotinai pripažintų sąžiningumo principo atliekamų funkcijų. Tiesa, teismas savo argumentuose ne visada nuosekliai naudoja visus tris principus su jų skirtingomis funkcijomis.

Išvados

Apžvelgta mokslinė literatūra bei užsienio valstybių teisės aktai leidžia daryti išvadą, kad sąžiningumas tapo vienu iš pagrindinių ir visuotinai pripažintų privatinės teisės principų. Todėl jo turinio nustatymo problema tapo ypač aktuali.

Užsienio valstybių teisės aktai, išskyrus JAV unifikuotą prekybos kodeksą, nepateikia teisinės sąžiningumo sampratos. Šiuo tikslu pasinaudoti JAV patirtimi aiškinant *sąžiningumą*

¹ LAT 2002 m. gegužės 8 d. nutartis c.b. AB „Šiaulių energija“ v. Lietuvos Respublikos finansų ministerija, 3K–3–699/2002 m.

² LAT 2002 m. balandžio 17 d. nutartis c.b. Aleliūnas v. daugiabučio namo savininkų bendrija „Puriena“, Nr. 3K–3–606/2002.

³ LAT 2001 m. spalio 22 d. nutartis c.b. Akcinis kredito bankas „Nida“ v. Lideikytė, 3K–3–908/2001 m.

⁴ LAT 2002 m. birželio 3 d. nutartis c.b. bendra Lietuvos ir JAV įmonė UAB „BALTIJOS TV“ v. IĮ „A. Valinsko firma“, Arūnas Valinskas, Haroldas Mackevičius, Gintaras Ruplėnas ir Vytautas Šerėnas, 3K–3–830/2002 m.

⁵ LAT 2001 m. lapkričio 15 d. nutartis c.b. Kutryiovai v. Potašovas, 3K–7–874/2001 m.

⁶ LAT 2002 m. birželio 3 d. nutartis c.b. Dumčienė v. Gyvenamųjų namų statybos bendrija „Krantas–2“, 3K–3–721/2002 m.

⁷ LAT 2001 m. vasario 5 d. nutartis c.b. Baltarusijos VĮ „BellesEksport“ v. UAB „Ega“, Nr. 3K–3–150/2001 m.

Lietuvos civiliniame kodekse būtų nepraktiška, nes JAV sąžiningumo apibrėžimas labai abstraktus.

Nepaisant formalaus neatitikimo tiek bendrojoje, tiek kontinentinėje teisės sistemose, sąžiningumui priskiriamos šios, kaip pavadinome, *vidinės* funkcijos: (i) sutartinės prievolės turinio papildymo, (ii) sutartinių teisių įgyvendinimo vidinio apribojimo ir (iii) teismo teisėkūros laisvės suteikimo. Nė viena teisės sistema nepateikia baigtinio į sąžiningumo turinį įeinančių pareigų sąrašo.

Lyginant Lietuvos civilinį kodeksą su kitomis Europos valstybių kodifikacijomis nesunku pastebėti, kad sąžiningumo institutą reglamentuojančios normos buvo kuriamos daugiausia atsižvelgiant į Olandijos ir UNIDROIT tarptautinių sutarčių principų formuluotes.

Lietuvos teisės doktrinoje nėra specialaus visuotinai pripažinto lietuviško termino *sąžiningumą* įtvirtinančiai normai apibūdinti, todėl siūlytume šias normas vadinti ne „bendrosiomis“ (vadovaujantis pažodiniu užsienio valstybių doktrinos vertimu), o „*vertinamosiomis*“ pabrėžiant didelę teismo reikšmę galutinai atskleidžiant šios normos turinį.

Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad ir Vokietijos, ir Olandijos teisės doktrina sąžiningumą skirsto į **objektyvų** ir **subjektyvų** bei naudoja skirtingus bendrinius žodžius ar jų junginius jiems apibūdinti. Subjektyvus sąžiningumas turi konkretų turinį ir siejamas tik su asmens žinojimu ar žinojimo pareiga. Vadovaujantis šiuo argumentu reikia pasakyti, kad Lietuvos civilinio kodekso komentaro autoriai laikosi kitos nuomonės.

Patvirtiname nuostatą, kad konkreti sąžiningumo samprata priklauso nuo konkrečioje valstybėje vyraujančių vertybių ir jos teisės sistemos, o tai leidžia išskirti nacionalinį ir tarptautinį sąžiningumą.

Mūsų analizė parodė, kad sudaręs sutartį kreditorius įgyja dvi skirtingos rūšies teises: (i) konkretaus turinio absoliučią teisę į visus ir kiekvieną trečiuosius asmenis ir (ii) santykinę teisę į savo sutartinį skolininką. Skirtingas kreditoriaus teisių pobūdis reikalauja ir nevienodos sutartinio skolininko ir trečiųjų asmenų sąžiningumo sampratos.

Sisteminis Civilinio kodekso normų vertinimas suponuoja, kad **trečysis asmuo visada bus sąžiningas**, jeigu jis **nežinojo** ir **neturėjo žinoti**, kad jo sudaromas sandoris gali pažeisti jo kontrahento kreditoriaus teises.

Sutartinis skolininkas **bus sąžiningas**, jei jis **bus ištikimas sudarytos sutarties įvykdymui** (priisiimdamas naujas ir papildomas teigiamas arba neigiamas pareigas), kol tai yra protinga ir teisinga.

Tokiu būdu sąžiningumą mes taip pat skirstome į dvi rūšis: (i) į trečiojo asmens, ir (ii) į sutartinio skolininko. Trečiojo asmens sąžiningumas savo esme analogiškas olandų ir vokiečių *subjektyviajam sąžiningumui*, o sutartinio skolininko – *objektyviajam sąžiningumui*. Praktikoje neturėtų kilti sunkumų atskirti absoliučią teisę nuo santykinės, todėl vartoti atskirą terminą kuriai nors vienai sąžiningumo rūšiai būtų netikslinga.

Kaip jau minėjome, sąžiningumas savo esme artimiausias katalikiškajai ištikimybės sampratai. Būtent sąžiningumo principas sutartinį skolininką naujai įpareigoja. Kadangi pareigos negali būti absoliučios, teisingumas ir protingumas, kaip savarankiški principai, jas riboja. Todėl sąžiningumo analizė be teisingumo ir protingumo principų įvertinimo būtų neišsami.

Mūsų pasiūlyta sutartinio sąžiningumo samprata reikalauja, jog taikant sąžiningumo principą kiekvienu konkrečiu atveju būtų (i) įvardijama konkreti skolininką įpareigojanti nauja ir papildoma teigiama arba neigiama pareiga ir (ii) analizuojamas šios pareigos santykis su teisingumo ir protingumo principais. Manytume, toks požiūris leistų kontroliuoti teismo diskrecijos teisės naudojimą.

LITERATŪRA

1. **Abramavičius A., Mikelėnas V.** Įmonių vadovų teisinė atsakomybė. – Vilnius: Standartų spaustuė, 1999.
2. **Auer M.** Good faith and its German sources: a structural framework for the „good faith“ debate in general contract law and under the uniform commercial code. 2001.
3. **Austin J.** The Province of Jurisprudence Determined. 1861.
4. **Balkin J. M.** The crystalline structure of legal thought. 1986; **Herman D. H.** A structuralist approach to legal reasoning. 1975.
5. **Bentham J.** The Theory of Legislation. 1931; **Hobbes T.** Leviathan: Everyman’s library ed. 1950; **Locke J.** Two Treatises of government: – Laslett ed. 1960; **Pound R.** An introduction to the philosophy of law, 2nd ed. 1953.
6. **Bonell M. J.** Commentary on the international sales law: the 1980 Vienna Sales Convention. – Milan: Giuffrè, 1987.
7. **Burton S.** Breach of Contract and the Common Law Duty to perform in good faith. 1980.
8. **Canaris C. W.** Die bedeutung der iustitia im deutschen Vertragsrecht. 1997.
9. **Canaris C. W.** Grundrechte und Privatrecht, 184 Archiv für die civilistische praxis. 1984.
10. **Dawson. J.** The oracles of law. 1968.
11. **Dwarkin R.** Taking Rights Seriously. – London, 1978.
12. **Ellinghouse M. P.** In defense of Unconscionability. 1969.
13. **Entscheidungen** des reichsgerichts in zivilsachen. 1992.
14. **Esser J.** Grundsatz und Norm. – Tübingen, 1956, 3rd ed., 1974.
15. **Farnsworth A.** Contracts, 3rd., 1999.
16. **Farnsworth E. A.** Duties of good faith and fair dealing under the UNIDROIT Principles, relevant international conventions, national laws. 1995.
17. **Farnsworth E. A.** Good performance and commercial reasonableness under the uniform commercial code. 30 U. Chi. L. Rev., 1963.
18. **Hartkamp A. S.** International Unification and National Codification (and Recodification) of Civil Law: the Dutch Experience. 1996.
19. **Hartkamp A. S.** Judicial Discretion under the New Civil Code of the Netherlands. www.cnr.it/CRDCS/hartkamp.htm.
20. **Hedeman J. W.** Die flucht in die generalklauseln, Eine gefahr für recht und Staat. 1933.
21. **Heinrichs.** Bürgerliches gesetzbuch, at §242, 59th ed., 2000.
22. **Honnold J.** Documentary history of the Uniform Law for International Sales. 1989.
23. **Horwitz M.** The transformation of American law 1870–1960. 1992.
24. <http://dejure.org/gesetze/BGB>
25. <http://dict.tu-chemnitz.de/>
26. http://www.win.tue.nl/~aeb/jura/Burgerlijk_Recht/Burgerlijk_wetboek/
27. **Keily T.** Good faith and the Vienna Convention on Contracts for the International Sale of Goods // 3 Vindobona Journal of International Commercial Law and Arbitration. 1999. Issue 1.
28. **Kennedy D.** Form and Substance in Private Law Adjudication. 1976.
29. **Klein J.** Good faith in International Transactions. 15 Liverpool L. Rev., 1993.
30. **Mikelėnas V., Vileita A., Taminskas A.** Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. – Vilnius: Justitia, 2001.
31. **Nuovo** Dictionario giuridico romano, 2nd ed., Esselibri–Simone, 1987.
32. **Paul A.** Conservative crisis and the rule of law: attitudes of bar and bench. 1976.
33. **Powers P.** Defining the underfinable: good faith and the United nations convention on contracts for the international sale of goods // 18 Journal of Law and Commerce, 1999.
34. **Ruthers B.** Die unbegrenzte auslegung. 1991. 4ed.
35. **Schlechtriem P.** Good faith in German law and in International Uniform laws. www.cnr.it/CRDCS/schlechtriem.htm.
36. **Summers R.** Good faith in general contract law and the sales provisions of the uniform commercial code. 1968.
37. **Summers R.** The general duty of good faith – its recognition and conceptualization. 1982.
38. **Uniform** Commercial Code Reporting Service Findex. PEB Commentary No. 10. 1997.
39. **Vosylius J.** Lotyniški posakiai ir sentencijos. – Vilnius: Mokslas, 1981.
40. **Wieacker F.** Privatrechtsgeschichte der neuzeit, 2nd ed. 1968.
41. **Wieacker F.** Zur rechtstheoretischen prazisierung des §242 BGB, 1956.
42. www.std.lt
43. www.unilex.info
44. **Zimmerman R., Whittaker S.** Good faith in European Contract law. – Cambridge University Press, 2000.

45. Белов В. А. Гражданское право: Общая часть: Учебник. – Москва: АО «Центр ЮрИнфоР», 2000.
46. Брагинский М. И., Витрянский В. В. Договорное право: общие положения. – Москва: Издательство «Статут», 1998.
47. Сергеев А. П., Толстой Ю. К. Гражданское право. Учебник. 2000. Том 1.
48. Si in ca re nihil dolo malo AiAi factum sit neque fiat, GAJUS IV, 119.
49. Quidquid ob eam rem NmNmAoAo dare facere oportet ex fide bona: Zimmerman R., The law of obligations: the roman foundations, paperback ed., 1996.

The Principle of Good Faith in the Law of Contracts

Doctoral Candidate Rolandas Balčikonis

Law University of Lithuania

SUMMARY

The new Civil Code of Lithuania incorporated the criteria of justice, reasonableness and good faith into the civil legal relations. These criteria can be called general clauses the exact content of which cannot be determined by the common words that express those norms. The authors of the Commentary of the Civil Code, explaining the content of the principles of justice and reasonableness, make use of the principle of good faith; besides, they maintain that further clarification of these principles must be made by legal practice and doctrine.

This article analyzes the content of the principle of good faith in the law of contracts. The author also looks at analogical legal norms of foreign countries (Germany, Holland, USA) and their application.

Despite the formal inadequacy, both in common and civil law systems, the good faith is ascribed the following functions referred to as “internal” by the author: (i) supplementing the contents of a contractual obligation, (ii) internal limitation of contractual rights’ exercise, and (iii) enabling the court’s law-making freedom. None of the legal systems presents the final list of obligations constituting the contents of good faith.

*The author draws one’s attention to the fact that both German and Dutch legal doctrines divide good faith into **subjective** and **objective** one, and use different common words or their combinations to describe them. The subjective good faith has a specific content, and it is related only with a person being aware of, or obliged to be aware of something. Following this argument, it must be said that the authors of the Civil Code of the Republic of Lithuania have a different opinion.*

The creditor, having made a contract, acquires two rights of different kind: (i) an absolute right with a specific content into each and every third party and (ii) a relative right to his or her contractual debtor. The double nature of the creditor’s rights requires different concepts of the debtor’s and third parties’ good faith.

*The systematic evaluation of the Civil Code norms presupposes that **the third party would be always held honest** if he or she **did not know or did not have to know** that the transaction that he or she was making could violate the rights of the contracting creditor. The contractual debtor **is held honest** if he or she **is faithful to the execution of the contract** (by undertaking new and additional positive or negative duties) as long as this is just and reasonable. This way the good faith can be divided into two kinds: (i) good faith of the third party, and (ii) good faith of the debtor. Good faith of the third party in its essence is analogical to the Dutch and German subjective good faith, while good faith of a contractual debtor – to the subjective one.*

In general, good faith is most close to the Catholic concept of loyalty. This is the principal of good faith what creates a new obligation to a contractual debtor. Obligations cannot be absolute –

they are limited by independent principles of justice and reasonableness. Thus, the analysis of good faith without the evaluation of principles of justice and reasonableness would be incomplete.

The proposed concept of contractual good faith in every specific case of application of the principle of good faith requires (i) to name a specific new and additional positive or negative obligation that arises for the debtor, and (ii) to analyze the relationship of this duty with the principles of justice and reasonableness. According to the author, this point of view could allow to control the use of court's discretion right.

